

Sprawozdanie z pilotażowego badania kontekstu wyników uczniów ze sprawdzianu w 2004 roku

(skrót)

1. Wprowadzenie

1 kwietnia 2004 roku po raz trzeci w kraju przeprowadzono w szóstych klasach szkół podstawowych sprawdzian z poziomu opanowania umiejętności określonych w standardach wymagań. Analiza wyników wykazała, że [1, 2]:

- a) na terenie działania OKE w Gdańsku są powiaty o niskich wynikach średnich uzyskiwanych ze sprawdzianów przez okres trzech lat,
- b) rośnie różnica między średnim wynikiem uczniów ze szkół wielkomiejskich i wiejskich.

Aby ustalić przyczyny tych niepokojących tendencji, pracownicy Wydziału Badań i Analiz Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Gdańsku podjęli decyzję badania uwarunkowań wyników ze sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych na terenie swojej działalności. Pilotażowe badanie przeprowadzono w maju 2004 roku w czterech powiatach. Wybrano 26 szkół podstawowych zlokalizowanych na terenie dziewięciu gmin.

Głównym celem badań była weryfikacja problemów badawczych i standaryzacja narzędzi do badań właściwych, które zostały zaplanowane na rok 2005. Badania zmierzały do ustalenia stopnia korelacji wybranych czynników indywidualnych, środowiskowych i szkolnych (pedagogicznych) z wynikami uczniów ze sprawdzianu.

Badania uwarunkowań osiągnięć edukacyjnych uczniów prowadziły już wcześniej różne instytucje. Ujawniły one dominujący wpływ czynników środowiskowych i indywidualnych. Podejmując badania w OKE w Gdańsku postanowiono ustalić przede wszystkim, w jakim stopniu czynniki szkolne mogły wpływać na osiągnięcia szóstoklasistów w zakresie umiejętności sprawdzanych w 2004 roku.

Niniejsze opracowanie jest skrótem sprawozdania z badań. Przytoczone wypowiedzi respondentów zapisano kursywą, a cytaty pochodzące z różnych ankiet oddzielono średnikami.

2. Metody i narzędzia badań

Zastosowano następujące metody badawcze: wywiad indywidualny, kwestionariusz i analizę dokumentów. Badania ankietowe przeprowadzono wśród dyrektorów szkół, wychowawców klas szóstych i uczniów. Wywiady indywidualne przeprowadzono z niektórymi dyrektorami szkół oraz przedstawicielami organów prowadzących szkoły.

Na potrzeby badań opracowano:

- ankietę dla ucznia, w której pytano przede wszystkim o czynniki indywidualne i środowiskowe,
- ankietę dla wychowawcy, przy pomocy której zbierano informacje o czynnikach indywidualnych, środowiskowych i pedagogicznych,
- ankietę dla dyrektora dotyczącą głównie czynników szkolnych,
- dyspozycje do wywiadu i analizy dokumentów.

Analizą objęto między innymi:

- wyniki szkół ze sprawdzianu w 2004 roku,
- ankiety dla dyrektorów szkół dotyczące próbnego sprawdzianu przeprowadzonego w 2003 roku,
- dokumentację z przeprowadzonych w szkołach sprawdzianów,
- wyniki oceniania wewnątrzszkolnego – oceny uczniów za semestr pierwszy,
- wyniki próbnego sprawdzianu w 2003 roku,
- ankiety wypełnione przez uczniów, wychowawców klas i dyrektorów szkół.

3. Opis zebranych danych

Ogółem zebrano **26** ankiet dyrektorów szkół, **41** ankiet wychowawców, **40** dokumentów w formie elektronicznej, wypełnionych przez wychowawców klas, zawierających zestawienie informacji o uczniach, a także **802** ankiety uczniowskie.

Analizując dane z dziewięciu gmin stwierdzono bardzo podobną sytuację społeczno-ekonomiczną występującą na ich terenach, zatem **w niniejszym opracowaniu przedstawiono wybrane wnioski z badań na przykładzie jednej gminy.**

3.1. Charakterystyka wybranej gminy

Z uzyskanych danych wynika, że: *środowisko jest zaniedbane, o dużym bezrobociu. Większość rodziców posiada wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe, a jedynie około 10% - średnie lub wyższe; Obserwuje się brak rozwoju kulturalno-oświatowego, ograniczone możliwości finansowe gminy, szkół i rodzin, gdyż są to tereny popegeerowskie i wiele rodzin jest bez środków do życia. Gmina jest słabo zurbanizowana, ma bardzo niski stopień przemysłowienia.*

3.2. Opis stopnia osiągnięć badanych uczniów

Na terenie gminy badano trzy szkoły. W niniejszym opracowaniu oznaczono je symbolami X, Y, Z. W szkole X były trzy klasy (oznaczono je literami **d**, **e** i **f**), w szkole Y - jedna klasa (**g**), a w szkole Z - dwie (**h** i **j**).

Średni wynik uczniów z gminy ze sprawdzianu w 2004 roku znajduje się w okręgu w stopniu drugim (niżej średnim) w znormalizowanej skali pięciostopniowej. W porównaniu do lat poprzednich wynik jest wyższy. Statystyczny uczeń z gminy opanował sprawdzane umiejętności w stopniu niżej zadowalającym. W takim samym stopniu opanowali je uczniowie szkoły X i Z. Natomiast stopień osiągnięć uczniów szkoły Y w zakresie sprawdzanych umiejętności jest niski.

Na znormalizowanej skali dziesięciostopniowej średni wynik uczniów uczęszczających w 2004 roku do szkół X i Z mieści się w kraju w staninie 3. (niskim), jednak średni wynik punktowy uczniów szkoły Z jest nieco wyższy. Wynik szkoły Y jest najniższy w gminie (mieści się w kraju w staninie 1.). Trzeba jednak podkreślić, że wynik ten jest nieco wyższy niż w latach ubiegłych.

Natomiast średni stopień opanowania sprawdzanych umiejętności przez uczniów poszczególnych klas jest zróżnicowany od niskiego do zadowalającego (tabela 1.).

Tabela 1. Średni stopień opanowania przez uczniów umiejętności sprawdzanych w 2004 roku

Klasa	d	e	f	g	h	j
Stopień opanowania sprawdzanych umiejętności	zadowalający	niżej zadowalający (dolna granica)	niżej zadowalający (dolna granica)	niski	niżej zadowalający	niżej zadowalający

4. Wybrane wnioski z badań

Badania przeprowadzone przez OKE w Gdańsku potwierdziły wyniki wcześniejszych badań, które pokazały decydujący wpływ czynników środowiskowych (m.in. wykształcenia i dochodów rodziców, bezrobocia, patologii w rodzinie, dostępu uczniów do kultury i ich dojazdów do szkół) oraz regionalnych (np. tradycji kulturowo-cywilizacyjnych i uwarunkowań historycznych) na stopień osiągnięć edukacyjnych uczniów. Natomiast wpływ czynników szkolnych (pedagogicznych) jest mniejszy, ale, jak pokazały wyniki badań, istotny.

Analiza wyników uzyskanych przez uczniów ze sprawdzianu w kontekście uwarunkowań skłania do sformułowania poniższych **wniosków.**

1. We wszystkich badanych szkołach na podkreślenie zasługuje praca opiekuńcza i wychowawcza. Otaczano opieką uczniów dojeżdżających i organizowano pomoc uczniom z rodzin będących w trudnej sytuacji materialnej. Uczniowie byli angażowani do podejmowania różnorodnych działań na rzecz szkoły i środowiska.
2. Spośród czynników indywidualnych wysoce sprzyjają osiągnięciom edukacyjnym uczniów takie czynniki, jak:
 - wysoki poziom inteligencji,
 - wszechstronne uzdolnienia i zainteresowania,
 - wysokie aspiracje i silna motywacja wewnętrzna do zdobywania wiedzy,
 - pozytywny stosunek do szkoły i nauki (np. wysoka frekwencja na zajęciach edukacyjnych).
3. Do czynników środowiskowych, które sprzyjają opanowaniu przez uczniów umiejętności określonych w standardach wymagań egzaminacyjnych należą przede wszystkim:
 - wysoki poziom wykształcenia rodziców,
 - niska stopa bezrobocia (aktywność zawodowa rodziców),
 - dobra sytuacja materialna rodzin uczniów,
 - duże zainteresowanie rodziców (prawnych opiekunów) szkołą oraz przebiegiem uczenia się i osiągnięciami edukacyjnymi dziecka oraz motywowanie go do zdobywania wiedzy.
4. Na średnie wyniki klas ze sprawdzianu ujemnie wpływają (tzw. oddziaływania niesprzyjające) następujące czynniki:
 - duża liczba uczniów dojeżdżających,
 - znaczny procent uczniów o obniżonych wymaganiach edukacyjnych.
5. Następujące czynniki szkolne (pedagogiczne) są dodatnio skorelowane (tzw. oddziaływania sprzyjające) z wynikami uczniów ze sprawdzianu:
 - umożliwianie uczniom rozwijania umiejętności i zainteresowań poprzez udział w zajęciach edukacyjnych w świetlicy, czytelnicy, sali komputerowej i sali gimnastycznej,
 - zagospodarowanie uczniom dojeżdżającym do szkoły czasu oczekiwania na powrót do domu różnorodnymi zajęciami edukacyjnymi, a w szczególności takimi, które wspomagają ich w odrabianiu prac domowych,
 - duże doświadczenie i wysokie umiejętności zawodowe nauczycieli,
 - rozwijanie umiejętności nauczycieli w zakresie oceniania zgodnie z ustalonymi kryteriami punktowania,
 - stosowanie różnorodnych (innych niż tradycyjne lekcje) form zajęć edukacyjnych, np. zajęcia w terenie, muzeum,
 - wykorzystywanie następujących metod nauczania: indywidualna praca uczniów oraz praca w zespołach uczniowskich (ćwiczenia w grupach),
 - wykorzystywanie w procesie dydaktycznym tekstów źródłowych,
 - analizowanie wyników sprawdzianów z poprzednich lat i wyników próbnych sprawdzianów oraz wykorzystywanie ich w planowaniu dydaktycznym,
 - aktywna współpraca nauczycieli w zespołach, np. przedmiotowych, problemowych,
 - współpraca wszystkich pracowników pedagogicznych szkoły z rodzicami oraz różnymi instytucjami działającymi na rzecz edukacji,
 - udział uczniów w kołach zainteresowań oraz konkursach z przedmiotów „objętych sprawdzianem” (język polski, matematyka, historia, przyroda),
 - zaangażowanie nauczycieli uczących wszystkich przedmiotów w proces przygotowywania uczniów do sprawdzianu,
 - przeprowadzenie sprawdzianu próbnego,
 - zapewnienie uczniom pomocy psychologiczno-pedagogicznej (pedagoga szkolnego),

- dostęp uczniów do zestawów zadań ze sprawdzianów z lat poprzednich i innych materiałów informacyjnych dotyczących sprawdzianu.

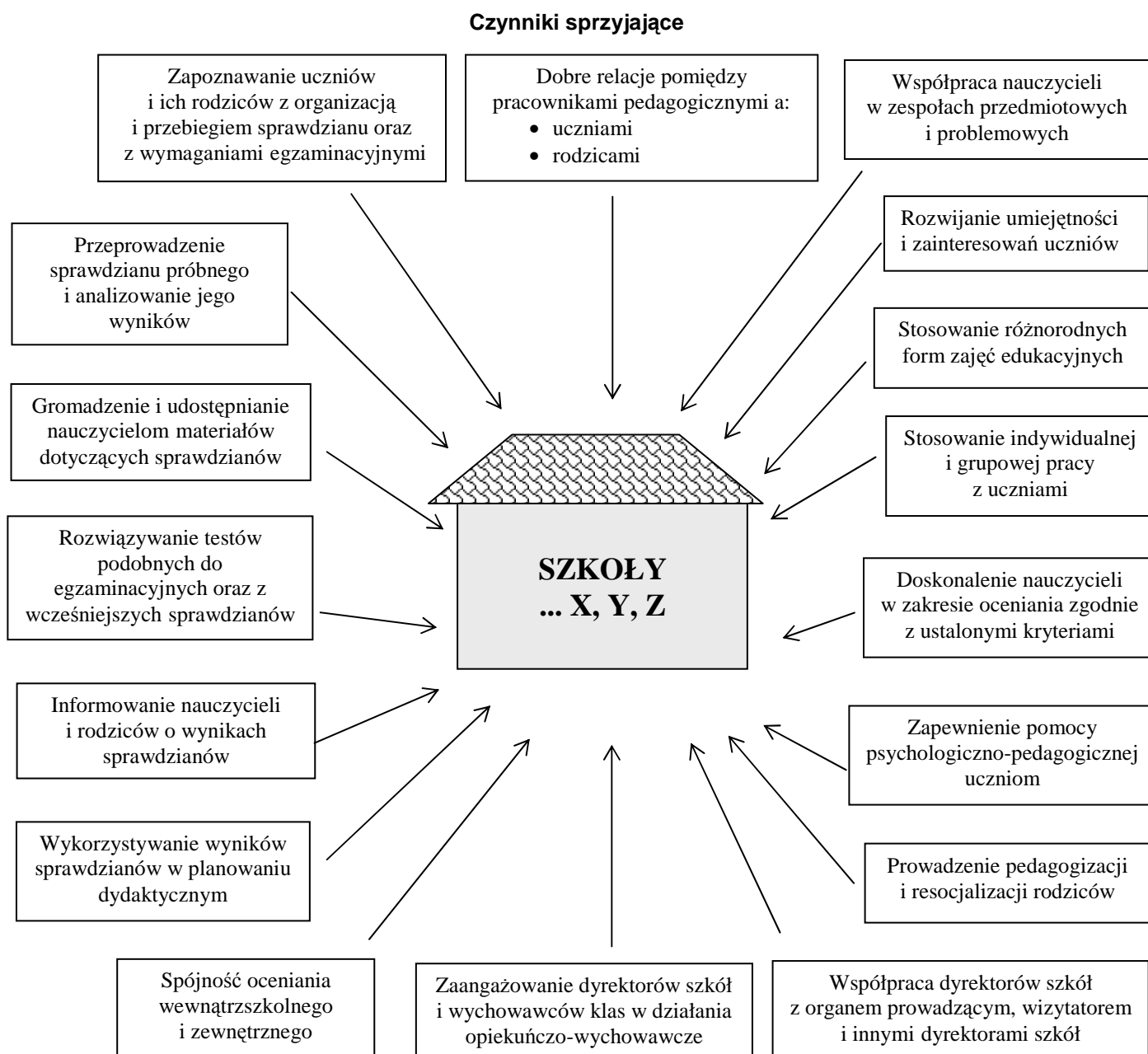
Warto podkreślić, że w szkołach, w których wychowawcy współpracowali z pedagogiem uczniowie uzyskali wyższe wyniki ze sprawdzianu niż ich rówieśnicy ze szkoły, w której nie było pedagoga. Zatem dobrze byłoby, aby w każdej szkole był pedagog, który współpracuje z wychowawcami klas i nauczycielami w zakresie pracy wychowawczej, opiekuńczej i dydaktycznej.

Ważną kwestią jest umożliwienie uczniom, mającym trudności w nauce lub trudną sytuację rodzinną, uzupełnienia braków. Zauważono, że następujące czynniki mogą przyczynić się do podwyższenia stopnia opanowania umiejętności określonych w standardach wymagań egzaminacyjnych przez tych uczniów:

- prorowadzenie zajęć wyrównawczych oraz terapeutycznych,
- częste kontakty rodziców (prawnych opiekunów) uczniów ze specjalistami z zakresu psychologii i pedagogiki.

Czynniki **sprzyjające** osiągnięciom uczniów przedstawiono na poniższym rysunku.

Wpływ czynników szkolnych na osiągnięcia uczniów na sprawdzianie

Czynniki niesprzyjające

1. Dobór uczniów do klas według kryterium organizacyjnego (miejscowi i dojeżdżający).
2. Nieuczestniczenie uczniów w zajęciach pozalekcyjnych.
3. Brak własnych podręczników.
4. Niedostateczne wykorzystywanie podręczników, książek i innych materiałów ćwiczeniowych podczas przygotowywania się do sprawdzianu.
5. Niska motywacja do nauki.
6. Duża liczba opuszczonych zajęć edukacyjnych.
7. Nieumiejętność wykonania pracy w wyznaczonym czasie.
8. Niska odporność na stres egzaminacyjny.

Badania uwarunkowań wyników uczniów pozwoliły również na sformułowanie poniższych **spostrzeżeń**:

- Między nauczycielami pracującymi w zespołach szkół (szkoła podstawowa i gimnazjum) jest łatwiejszy przepływ informacji dotyczących osiągnięć uczniów (oczekiwanych i rzeczywistych). Wydaje się to sprzyjać przyrostom osiągnięć edukacyjnych uczniów kończących szkołę podstawową.
- Zapewnienie, pod nieobecność nauczyciela, prowadzenia zajęć przez innego nauczyciela, który posiada odpowiednie kwalifikacje do nauczania danego przedmiotu, może zapobiec obniżeniu wyników uczniów ze sprawdzianu.
- Na relacje pomiędzy uczniami w klasie może wpływać znaczny procent uczniów dojeżdżających do szkoły. Zauważono, iż w badanej gminie wyniki szóstoklasistów ze sprawdzianu były w niewielkim stopniu dodatnio skorelowane z relacjami pomiędzy uczniami.
- Rozpoznawanie uwarunkowań wyników i stopnia opanowania umiejętności uczniów na progu edukacji w IV klasie szkoły podstawowej wydaje się pozytywnie wpływać na poziom ich osiągnięć pod koniec klasy szóstej. Wskazane byłoby na początku klasy IV, określić z jakimi umiejętnościami uczniowie mają trudności i podjąć działania zmierzające do podniesienia stopnia ich opanowania.
- Osiągnięciom uczniów w niewielkim, ale zauważalnym stopniu, sprzyja spójność oceniania wewnątrzszkolnego i zewnętrznego.
- Informowanie uczniów (nie tylko przez wychowawców klas, ale także przez innych nauczycieli), nauczycieli (nie tylko na Radzie Pedagogicznej, ale również podczas zebrań zespołów problemowych) oraz rodziców o wynikach sprawdzianów wydaje się być w pewnym stopniu dodatnio skorelowane z osiągnięciami uczniów.

5. Rekomendacje

Dyrektorzy i nauczyciele szkół podstawowych, które uzyskały wyniki mieszczące się w staninach od 1. do 3. powinni dokonać analizy przyczyn niskich wyników. Punktem wyjścia może być sprawdzenie korelacji wyników sprawdzianu ze śródrocznymi i rocznymi ocenami klasyfikacyjnymi. Wyniki tej analizy należy uwzględnić w planowaniu dydaktycznym.

Należałoby zastanowić się nad zasadami doboru uczniów do poszczególnych oddziałów. W nich bowiem przede wszystkim aktualizuje się proces dydaktyczno-wychowawczy i w jego toku uspołecznienie ucznia. Są trzy możliwości: dobór losowy, przypadkowy lub celowy, który może przebiegać według kryteriów organizacyjnych i osobowych. Jednakże wyniki badań pokazały, że zastosowanie kryterium organizacyjnego (według miejsca zamieszkania i możliwości dowożenia uczniów, czyli np. oddziały „miejscowe”, „dojeżdżające”, „popegeerowskie”) może prowadzić do ograniczenia szans edukacyjnych

uczniów niektórych klas. Rodzą się istotne pytania. Czy osiągnięcie wysokich wyników przez uczniów jednego oddziału przy niskich wynikach uczniów pozostałych oddziałów tej samej szkoły jest spełnieniem kryterium „wysokiej jakości” edukacji? Czy w zespołach szkół zachować dobór uczniów do poszczególnych oddziałów według kryterium organizacyjnego ze szkoły podstawowej i czy nie powiększą się wówczas dysproporcje w osiągnięciach uczniów?

Uczniowie dojeżdżający powinni mieć możliwość uczestniczenia w kołach zainteresowań oraz - w miarę potrzeb - w zajęciach wyrównawczych i terapeutycznych, a także mieć dostęp do materiałów informacyjnych dotyczących sprawdzianu w szkołach oraz w miejscach zamieszkania uczniów, np. filiach biblioteki gminnej.

Należy również analizować wyniki sprawdzianu próbnego oraz klasyfikacji śródrocznej. W przypadku stwierdzenia, że poziom osiągnięć edukacyjnych ucznia uniemożliwi lub utrudni kontynuowanie nauki w szkole programowo wyższej, w miarę możliwości, stworzyć uczniowi szansę uzupełnienia braków (§ 14. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych).

Celowa byłaby pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla uczniów „słabych” w zakresie przezwyciężenia stresu związanego ze sprawdzianem oraz praca nad wzrostem motywacji uczniów do nauki.

We współpracy z organem prowadzącym dobrze byłoby podejmować działania wspomagające doskonalenie nauczycieli w zakresie oceniania zgodnie z ustalonymi kryteriami, a także rozważyć zasadność zmian w wyposażeniu i warunkach organizacyjnych pracy szkół (m.in. doboru uczniów do klas, zagospodarowania uczniom dojeżdżającym czasu oczekiwania na powrót do domu - zajęciami edukacyjnymi).

Natomiast we współpracy z wizytatorami zasadne wydaje się opracowanie i realizowanie programu poprawy efektywności kształcenia.

Wychowawcy klas nadal powinni szczególną troską otaczać uczniów, którzy mają różnorodne problemy, jak również podejmować działania wspomagające ich w opanowaniu umiejętności określonych w standardach wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianu.

Należy zadbać o skuteczny przepływ informacji dotyczących wyników sprawdzianów do wszystkich osób, które są (lub powinny być) bezpośrednio nimi zainteresowane.

Wszyscy nauczyciele nadal powinni współpracować w zakresie przygotowywania uczniów do sprawdzianu, wzmocnić motywację do zdobywania wiedzy, a w szczególności stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności planowania i organizowania własnej pracy oraz przyjmowania za nią coraz większej odpowiedzialności. Ważne jest wdrażanie uczniów do wykonywania zadań w określonym czasie, zatem przyzwyczajanie ich do racjonalnego wykorzystania czasu trwania sprawdzianu.

Organ prowadzący szkoły powinien:

- wziąć pod uwagę fakt, że wyniki sprawdzianu są dodatnio skorelowane z wydatkami na oświatę i wychowanie (zasadny wydaje się zakup podręczników dla uczniów z najuboższych rodzin i sfinansowanie szerszej oferty zajęć pozalekcyjnych),
- rozważyć zasadność zmian w wyposażeniu i warunkach organizacyjnych szkół, w tym możliwość zapewnienia opieki psychologiczno-pedagogicznej na szczeblu gminy (np. psycholog/pedagog pracowałby w określone dni tygodnia w 2 – 3 szkołach na terenie gminy),
- wspomagać szkoły w stworzeniu uczniom, których poziom osiągnięć edukacyjnych uniemożliwia lub utrudnia kontynuowanie nauki w szkole programowo wyższej, szansy

uzupełnienia braków np. poprzez zorganizowanie szkolnych (międzyklasowych) zespołów wyrównawczych, a nie tworzenie klas wyrównawczych (zwłaszcza na początku IV klasy szkoły podstawowej lub I klasy gimnazjum),

- motywować i budzić aspiracje uczniów i rodziców,
- podjąć działania wspomagające doskonalenie nauczycieli, a w szczególności rozważyć możliwość współpracy między nauczycielami różnych szkół w ramach zespołów na szczeblu gminy (np. zorganizować doskonalenie nauczycieli, zwłaszcza w zakresie oceniania zgodnie z ustalonymi kryteriami, w ramach gminnych zespołów przedmiotowych, problemowych, wychowawczych itp.).

Kuratorium oświaty powinno wnikliwie przeanalizować dynamikę osiągnięć uczniów ze sprawdzianów oraz sposób wykorzystania wyników sprawdzianów w szkołach do podnoszenia efektywności nauczania. Wyniki takich analiz mogą stanowić jeden z aspektów mierzenia jakości pracy szkół.

6. Podsumowanie

Badania przeprowadzone przez WBiA OKE w Gdańsku wykazały, że dyrektorzy szkół, wychowawcy klas i nauczyciele wkładali dużo pracy w przygotowanie szóstoklasistów do sprawdzianu. W zdecydowanej większości stosowali metody kształcenia sprzyjające wyzwalaniu aktywności uczniów, otaczali opieką tych, którzy natrafiali na trudności w opanowaniu umiejętności określonych w standardach wymagań egzaminacyjnych.

Nasuwa się pytanie: jakie są efekty? Należy podkreślić, że wyniki uczniów ze sprawdzianów (jeden ze wskaźników stopnia ich osiągnięć edukacyjnych) w badanej gminie nieznacznie wzrastają na przestrzeni lat 2002-2004. Jest to zwłaszcza zauważalne w wynikach sprawdzianu z 2004 roku w porównaniu do wyników z 2002 i 2003 roku. Prawdopodobnie jest to zasługa przede wszystkim dużego wysiłku wszystkich osób zaangażowanych w przygotowanie uczniów do sprawdzianu.

Trzeba dodać, że czas funkcjonowania szkół w nowej strukturze organizacyjno-administracyjnej jest stosunkowo krótki. Proces wyrównywania szans edukacyjnych uczniów z różnych środowisk wymaga dłuższego czasu i, być może, za kilka lub kilkanaście lat stopień osiągnięć uczniów z badanej gminy w sposób bardziej znaczący podwyższy się - pod warunkiem, że nauczyciele nie stracą swojego zapału do pracy.

Wykorzystano materiały:

[1] *Raport ze sprawdzianu przeprowadzonego w kwietniu 2004 roku w szóstych klasach szkół podstawowych na terenie województw kujawsko-pomorskiego i pomorskiego*, OKE w Gdańsku, Gdańsk 2004 r.

[2] *Sprawdzian 2004. Sprawozdanie*, CKE, Warszawa 2004 r.

Opracowanie:

Barbara Przychodzeń

Teresa Kutajczyk